

3ይ ክፋል

መምህር ነጸረአብ ኣዛዚ

25 መስከረም 1961 ሓምድን ብጾቱን ኣብ ሞጎራይብ ኣታሃይ ከለዉ፡ ብካፒታኖ ያሲን በሺር እትምራሕኣሃዱ ስትራይኪንግ ፎርስ (ፊልድ-ፎርስ) ስለዝመጸቶም ገባር ዝሓረድሎም ኣጣል ከይበልዑ ሃዲሞም ኣማሲያኦም ናብታ ኣብ እግሪ ጎቦ ኣዳል እትርከብ ናታዩ እትበሃል ዓዲ ኣተዉ። ንግሆ 26 መስከረም ናብ ኩርባ ኮርቶ እኳ እንተደየቡ ካብ ዓዲ ከስብ ዝተበገሰ ሓይሊ ጸላኢ ከባቢ ሰዓት 9:00 ናብኦም ክመጹ ዋርድያ ዝነበረ ዓዋተ መሓመድ ፋይድ ርእዩ ንሓምድ ሓበሮ። ተቐዳዲሞም ናብቲ ክዕቆቡሉን ክምክትሉን ዝኸእሉ ምብራቓዊ ወገን ጎቦ ኣዳል እናደየቡ ከኣ ምስቶም ወተሃደራት ፊት ንፊት ተራኣኣዩ። ሓምድ ካብቶም ዝረኣዩም ዝበዝሑ ብድሕሪኦም ክህልው ከምዝኸእሉ ብምሕጻብ ስለዝሰግኡ ንከራር ኣደምን ሽንግራይ ዓማርን ምዕራባዊ ወገን ጎቦ ኣዳል ክጻጽዉ ኣዘዙም። ካብ ትሊት ዝተበገሱ ፊልድ - ፎርስ ቦታ ሓምድ ዝጠርጠራ ቦታ ክቕልቀሉን በዓል ከራር ክበጽሑን ድማ ሓንደ ኮነ። በዓል ከራር ሓንቲ ጥይት ጥራሕ ትለጉም ብረት እኳ እንተነበሮም ቀዲሞም ስለ ዝረኣዩዎም፡ ሽንግራይ ዝተኮሳ ጥይት ንሓደ ካብቶም ወተሃደራት ኣውደቐት። ከራር'ውን ቶኩሰ። ካብ ጸላኢ ድማ ግብረ መልሲ መጸም። ብኸሉ ወገናት ተኹሲ በርቲዑ፡ ካብ ቦታ ናብ ቦታ

እናተሓብኡ ዓቕብ ክድይቡ ከለዉ ኢጋጣሚ ንሓምድ ረኽብዎ። “ብርግጽ ሓደ ኣውዲቕና ኣሎና” በሉዎ። ንሱ ድማ ነቲ ዝሃብዎ ሓበሬታን ነቲ ባዕሉ ክከታተሎ ዝጸንሐ ኩነታትን ኣገናዚቡ “ኣጅኹም ዓወት ናትና’ዩ’ ኢሉ ዳግማይ፡ ኣብ ስግርም ናብ ዝነበረ ኻልእ ቦታ ከይዶም ክሳድ ኸዓጽዉ ኣዘዙም። ዕላማኡ፡ ከይተሃሰኻ ከለኻ እናተኸላኸልካ ካብቲ ቦታ ምልጋስ ነበረ። ሽንግራይ ንከራር ቀዲሙ፡ ክልቲኦም እናተመራርሑ ጎዩዩ። እግሪ እግርም ጥይት ደሮን እናበሎም ናብታ ዝተባህልዎ ክሳድ ሰገሩ። ሓምድ ድማ፡ ነቶም መብዛሕትኦም ሴፍ ዝዓጠቐ ጃለ ሒዙ ስዓቦም። የማነ-የማን እናተንቀሳቐሱ፡ ምስ ጸላኢ ክታኸሱ ዝጸንሑ ዓብዱ መሓመድ ፋይድን ሓጅን ተጸንበርዎም። ኣሕመድ ጋድፍ ነቲ ተሓንጊጥዎ ዝነበረ ማይ ዝመልኦ ሓርቢ ኣቐበሎም። ዝጸምኦ ሰትዩ ምስ ረወየ፡ ስኽም ንምቅላል ነቲ ዝተረፈ ማይ ኣጉዲሎም ብሃታሃታ ተበገሱ። ምስ ዕጨ እምኒ እናተመሳሰሉ ናብ ወገን ምዕራብ ገጸም ከዱ። ሓደ ዓቢ መገዲ በቲኸም ክሓልፉ ከለዉ ስለ ዝተራእዩ ግን፡ ጠያይት ተነዝሑም። ይኹንምበር ሓደ ከይተወቐዎም ናብ ከውሊ ኣትዮም ብደሓን ሰገሩ። ዓዋተ መሓምድ ፋይድ ዝርከቦም ካልኣት ጉጅለ ነብሶም ንምድሓን እናተዋግኡ ናብ ወገን ሰሜን ጎቦ ኣዳል ኣምርሑ። እዚኣቶም ውን ከይተፈለጠም ናብ ጸላኢ ስለዝኣተዉ ተኸሱ ኣመና ጸዕጾዎም። ንያቶም ስለ ዘየዕረቡምበር፡ ብኢዶም ንኸሕዝዎም “ኢድካ ሃብ፡ ሓምድ ትሕሸካ ደው በል” እናበሉዎምዮም ንዋራ ድሒኖም።

ዝያዳ ምትእኽኻብ ንዝያዳ ምኽርዳን ቅሉዕ ምኳኑ ዝተረድኦ ሓምድ፡ ኣብ ሓደ ኩርባ ወጺኡ ከባቢኡ እናተመልከተ ክሓስብ ጸኒሑ ዝሓሸን ዐውትንዮ ዝበሎ ስጉምቲ ወሰደ። ንመብዛሕትኦም ካብቶም ምሳኢ ዝነበሩ፡ ፍባ መረዊት ንጸጋም እናሓደጉ ሰልፊ ሰልፊ ሓደ እምባ ደይቦም ብኡ ኣቢሎም ንኸሃትፉ ትእዛዝ ኣመሓላለፈ። እንተኾነ እቲ ብወገን ኣንኮርቶ ዝነበረ ሓደ ጉጅለ ፖሊስውን ኣብቲ ውግእ ስለዝኣተዉ ናብ የማንን ጸጋምን ኣብ ክልተ ተገሚዖም ጎዕዞኦም ቀጸሉ። እዚ ኹሉ ክኸውን፡ ሓጻር ኣቡ ሲታን ሴፍን ዓጢቐ ዝነበረ ዑስማን በረግ ኣብታ መዓልቲቲኣ ሓሚሙ ስለዝነበረ ንነብሱ እናተኸላኸለ ከምልጥ ዓቕሚ ሰኣነ። ንበይኑ ካብቲ ዝነበሮ ቦታ ከይውጸ ኣብ ሓደ ዕሙር ሳዕራ-ማዕሪ ክኣቱ ኸሎ ስለዝተራእዩ ከምልጥ ኣይከኣለን። በቶም ብማዕዶ ዝረኣይዎን፡ በቶም ከም እንደገና ተወዳዲቦም ንሓምድ ንምስዓብ ጎቦ ኮንታሪ ዝድይቡ ዝነበሩ ፖሊስን ተኸርዲኑ፡ መጀመርታ ብጸላኢ ዝተማረኸ ተጋዳላይ ኮነ። እቶም መብዛሕትኦም ጃለ ዝነበሩ፡ ጎቦ ደይቦም ቁልቁል ምስ ተነቐቱ ነብሶም ከውጽኡ ንቅድሚት መረኹ። ውግእ ኣዳል ኣብ ታሪኽ ብረታዊ ቃልሲ ቀዳመይቲ ግጥም ኣንጻር መግዛእቲ እያ። ሓምድን ብጸቱን ኣንጻር ብቐጽርን ኣጽዋርን ጸብለል ዝበልዎም ሓይሊ ፖሊስ ንመጀመርታ ጊዜ ንሰዓታት ተታኹሶም። ድሕሪዛ ታሪኻዊት ግጥምዚኣ ሓምድ ከምዚ ዝሰዕብ ቃል ትንቢትን ፈኸራን ተዛረቡ፡ “ሎሚ ኣዛኒት (ኣልቢኒ ብረቱ) ኣድሚጸ፡ ንፈለማ ጌዜ ንሕናን ገዛእትናን ገጽ

ንገጽ ተዋጊእና። ድሕሪ ደገም ኣብ ዓራት ምድቃስ የለን።” ከም ቃል ሓምድ ኣብ ኣዳል ዝተተኩሶት ጥይት መቓልሓ ካብ ጸት ንጸት ኤርትራ ተጋዊሑ ንኹሉ ኤርትራዊ መግዛእቲ ከይጸረገ ኣብ ዓራት ከይድቅስ ኮርኩሓ፡ ሓደ ድሕሪ ኻልእ ናብቲ ሓምድ ዘሳወሮ ሓዊ ጸንቢራ።

ውግእ ኣማል - 24 ጥቅምቲ 1961

ድሕሪ ታሪኻዊት ውግእ ኣዳል ዝሰዓበት ካልኣይቲ ግጥም ተጋደልትን ሓይሊ ፖሊስን ኣብ እግሪ ጎቦ ኣማል ዝተኻየደት ግጥምያ። ኣብ ውግእ ኣዳል ዝተሳተፉ መብዛሕትኦም ፋሕ- ፋሕ ስለ ዝበሉ ቁጽሪ ተጋደልቲ ጎዲሉ ነበረ። ሰውራ ክልተ ወርሒ ከይደፈነ ብዝሒ ተጋደልቲውን ካብ ክልተ ዓሰርተ ከይዛየደ ናይ ዝተኻየደ ግጥም ኣማል፡ እታ ሽዑ ልሳን መንግስቲ ዝነበረት ጋዜጣ ‘ዘመን’ ብኸምዚ ዝሰብ ገሊጸቶ። “ካብ ኣውራ መደበር ፖሊስ እተረኸበ ወረ ከም ዝብል ካብ ወረዳ ባረንቱ ዝተላእኩ ወተሃደራት ፖሊስ ትማሊ ሰሉስ ሰዓት 9:20 ድቀ ምስ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ገጢሞም ኣብ ጥቓ ኬሩ ንዓብዱ መሓመድ ፋይድ ዝተባህለ ወርባላ ኣቐሲሎም ማሪኸምዎ።

ከምኡውን ሓንቲ ግንጽል ናይ ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ሓንቲ ነዋሕ ምንሽር ናይቲ ዝቐሰለን ጸረ-ሕግን ምስ 43 ጠያይት ረኺቦም ኣለዉ። እቲ ዝቐሰለ ንኬሩ ኪመጽእ ከሎ ኣብ መንገዲ ዓሪፉ ኣሎ። ፖሊስ ድማ ነቶም ብምህዳም ዘምለጡ ካልኣት ወርባላታት ብዘይ ምስልካይ እግሪ እግሮም ይከታተልዎም ኣለዉ።” ጋዜጣ ዘመን ብዘይካቲ ናይ ሓምድ ነዋሕ ምንሽር ማሪኸና ትብል ቃል ካልእ ኩሉ ቅነዕ ሓበሬታያ ኣስፊራ። ‘ማሪኸና’ ዝበሉዋ ናይ ሓምድ ግንጽል ግን፡ ነቲ ሓምድ ኣብ ርእሶም ፈጢርዎ ዝነበረ ፍርሕን ስነ-ኣእምሮኣዊ ነውጺን ንምፍጻስ ተባሂላ ዝተጸሕፈት እምበር ሓቅነት ኣይነበራን። እዛ ፍጻመዚኣ ኣብ መጽሓፍ ታሪኽ ህይወት ሓምድ እድሪስ ዓዋተ ብዝያዳ ንጽርነት ቀሪባ ኣላ። “ኣብ ኣቡ-ሓሸላ፡ ዑስማን ሓጃጅ ዝበሃል ሃብታም በዓል ድኳን በዓል ሓምድ ደኺሞም ምስ መጽእዎ ጽቡቕ ገይሩ ተቐቢሉ እኸለ- ማይ ቀሪቡ ከም ዝዛነዩ ገበረ። ‘ሎሚ ኣበይ ከም ዘለኹም እትፈልጥ መንግስቲ የላን። ብዋላ ሓደ ወረኹም ስለዘይተሰምዐ ውራይ ዕረፍትኹም ጥራይ ግበሩ፡ ዋርድያ ባዕለይ ኣለኹልኩም’ ኢልዎም ከደ...ሓጃጅ ንስለ ድሕነት ተቓለስትን ንስለታ ውልዶ ሰውራን ዝሓለየመሲሉ። እንተኾነ ናብ ዋርድያ ኣይኮነን ከይዱ። ጠሊምዎምዮ። ብጻውዒት ዑስማን ሓጃጅ ዝመጹ ወተሃደራት፡ ኣብ ኣቡ-ሓሸላ ምስ ሰኣንዎም ከም እንደገና ናብታ ኣማሲያኦም ዝኣተዉዋ ንእሽቶ ዓዲ ብዳውየት፡ ተጻይ ኣምራሕለኻኸም። ተገሪሆም ካብ ምጥርጣር ዓዲ ውዒሎም ዘይፈልጡ በዓል ሓምድ ሽዓ ዳህሊሎም፡ ኣብ መጻወድያ ኣተዉ።

ፖሊስ ክኸርድንዎም ከለዉ ሓደ ካብኣቶም ዝረገጸ ዕንጨይቲ ጥዋዕ በለት። ምስኣውን ጣሕሽም ተሰምዑ።.... እድሪስ ማሕሙድ ይኸርደኑ ከም ዝነበሩ ተረዲእዎ “ሓምድ! ሓምድ! መሬት ሰብ ገይራ” ኢሉ ነቕኒቕ ኣተንስኦ። እቶም ካልኣትውን ከምኡ ብድድ ብድድ ምስ በሉ ሩባ ሩባ ሓሊፎም ድፋዕ ንኸሕዙ ተጓዩዩ። ፖሊስ ድምጺ ሰሚዕም ተኸሱ ከፈቱ። ዓይኒ የብለይ ስኒ የብለይ ብጸልማት ጠያይቶም ጠራዕራዕ ኣበልዎ። ንኸንቱውን ኣይነበረን። ዓብዱ መሓመድ ፋይድ ክልተ ጎሎኡ ተወጊኡ ወደቐ።” ኣብቲ ድቕድቕ ጸልማት፡ ንሓደ ካብኣቶም መውጋእቲ ከምዘጋጠሞ ዘስተብሃለ ኣይነበረን። ጸኒሖም ግን ዓብዱ ተወጊኡ ካብኣቶም ከምዘተረፈ ፈለጡ። ኣብቲ ግዜቲ ኣደ ዓብዱ - ኣሞኡ ንሓምድ ዓዋተ - ደቃ (ዓብዱን ዓዋተ፡ መሓመድ ፋይድ) ብምግዳሎም ምክንያት ተኣሲራ ነይራ እያ። ዓብዱ ኣብ ኦማል ብመንገዲ ፎርቶ ሳዋ ንኬላ መእተዊ ናይ ሳዋ ቅድሚ ምብጻሕካ ትርከብ ሂትረብ ትብሃል ንእሽቶ ስንጭሮ ተወጊኡ ወተሃደራት ንኬሩ እናወሰድዎ ኣብ ሕመረት ኮልቦይ ተሰዊኡ። ነቶም ዓሰርተታት ኣሸሓት ምእንቲ ሓርነት ኤርትራ ክብርቲ ህይወቶም ዝኸፈሉ ጀጋኑ ቀዲሙ ህይወቱ ብምክፋል ከኣ ቀዳማይ ሰዉእ ሰውራ ኤርትራ ተባሂሉ ብኸብሪ ክዝከር ይነብር ኣሎ። ሕነ ሓምድ ናብ ስድራቤቱ ሓምድ ንቃልሲ ወጺኡ፡ ምስ ፖሊስ ግጥማት ከካይድ ኣብ ዝጀመረሉ፡ ሜጀር ዓብደልቃድር መሓመድ ዓሊ፡ ቤተሰብ ሓምድ ክእስሩ ንብረቱ ክውረስ ብሰለሰተ መኣዝናት ናብ ኣካቴን ዲያብንን ብርኪትን ሰራዊት ኣውፈረ። ፖሊስ ብጸልማት ንዓዲ ብምክርዳን ኣዝማድ ሓምድ ዝኾኑ ሰብኡትን ኣንስቲን ንመብዛሕትኦም ምስ ጥሪቶም ኮብኩቦም ጎልጅ ኣብጽሕዎም። ንጽባሒቱ ናብ ገርሰት ወሲዶም፡ ክልተ ኣንስቲ ሓምድ ዝርከብኦም ትሽዓተ ሰባት ኣብ ሓጽር-እሾኽ ሓዙዎም። 60 ጠለ - በጊዕ፡ 40 ከብትን 8 ገመልን ናይ ሓምድ፡ ናይ ሓዉ ዓብደላ ድማ 9 ከብቲ፡ ናይ ሓሰን 40 ከብትን 2 ገመልን ምስ ዋናታተን ተኣሲራ። ድሕሪ ክልተ መዓልቲ ምስ ጥሪቶም ተሰነይ ኣተዉ። ኣብ ተሰነይ ዝነበረ ናዝር ለበት ሸኽ ከበሮ፡ ካብ ኩሎም እሱራት እታ ብጽሕቲ ወርሒ በዓልቲ-ቤት ሓምድ ዓሻ ዑስማን ኣሰከፈቶ።

“ብገንዘብ ይኹን ብህይወተይ ክወሓስ፡ ካብ ኢደይ እንድሕር ኣምሊጣ ኣብ ክንድኣ ኣነ ባዕለይ ተጠያቂ ክኸውን” ኢሉ ለሚኑ ከፍትሓ ከሎ ነተን ጥሪት ድማ ክሳብ ዝኾነ ዝኸውን ጋሽ ወፊረን ምእንቲ ክኣትዋ ንሳ ገበረለን። ድሕሪ ክልተ ሰሙን፡ ንኣቕርደት ተወስዱ። ዓሻ ግን ምስ ሸኽ ከበሮ ከላ ንእንኮ ወዲ ሓምድ፡ ከራር ሓምድ እድሪስ ተገላገለት። ኣብ ኣቕርደት ብዘይ ፍርዲ ነዊሕ ጸንሑ። ድሓር ነተን ኣንስቲ ናብ ኣስመራ ኣሕለፍወን። ንሓምድ ቤተሰቡ ኣሲርካ፡ ንብረቱን ጥሪቱን ሃጊርካ ተጣዒሱ ናብ ልቡ ክምለስዝተገብረ ፈተነ ውጽኢት ኣይተረኸቦን። “ንስድራኻ ብናጸ ክንለቆም፡ ንዓኻውን ምሕረት ክንገብረልካ ኢድካ ሃብ” ዝብል መልእኽቲ ዝተሰደደሉ ሓምድ “ነቶም

ሒዘኩምም ዘለኹም ሰባት ቆራሪጽኩም ኣብ ፎርኖ'ውን ክትጠብስዎም ትኸእሉ ኢኹም። ኣነ ከኣ ዝገብሮ ኣለኒ” ኢሉ ይምልሰሎም ነበረ። ሓምድ ብዘይካዚ፡ “ቀደም ኣብ ኤርትራ ሰልፍታት ነይረን። ኣነ ኣብ ኩለን ኣይነበርኩን። ሎሚ ግን ንሓድነትን ናጽነትን ኤርትራ ተንሲኦ ኣለኹ። ደጊም ብዘይ ኣፈላላይ፡ ዝኸነ ሃገራዊ ወዲ ኤርትራ ሓወይዮ። ከም ኣርማ ቃልሰይ ንባንዴራ ኤርትራ ኣልዒለ ኣለኹ። ንሰኻትኩም ሓምድ እንታዋይን በዓል ምንታይን ኮይኑዮ ትብሉ ትኸኑ። ኣነ ግን ብንግር ቁልዒ ከምዝባራዕ ሳዕሪ፡ ነዛ መሬት ቃልቃል ኣቢለ ከም ኣፍ ዑንቂ እንተ ዘየጽቢበልኩም ንሓምድ ሰበይቲ ኣይወለደቶን” ይብል ምንባሩ ይዝገቶ። እቲ ኣብ ልዕሊ ስድራ ሓምድ ዝጀመረ ናይ ማእሰርትን ምህጋርን መስርሕ፡ ጸኒሑ ናብ ኩሎም ስድራቤታት ቀዳሞት ተጋደልቲ ልሒሙ እዩ። እቲ ዕላማ ተዳሂሎም ኢዶም እንተሃቡ፡ ኣብ ዓዲ ዝተረፉ ኸኣ ፈሪሖም ኣሰር ቀዳሞት ንኸይስዕቡ እዩ። ግን ፋይዳ ተሳእኖ።